

Anholtformen og andre mennesketyper

Om kroppens rolle i antropologiens identificering af det danske folk

Søren Hansen

Fortid og Nutid, juni 2005, s. 103-115

Der eksisterer en omfattende forskning indenfor udviklingen af den nationale identitet i Danmark. I den sammenhæng har opmærksomheden på naturvidenskabens rolle i det nationale projekt været begrænset. Det kan muligvis skyldes en række grundlæggende modsætningsforhold mellem den nationale identitets romantiske idealforestillinger og naturvidenskabens evolutionslære, objektivitet og målbarhed. Ikke desto mindre finder man i antropologers kortlægning af det danske folks ophav og udviklingshistorie fra begyndelsen af 1900-tallet et forsøg på at skabe overensstemmelse mellem modsætningerne. Efter behændig omgang med opmålinger af land- og bybefolkning lykkedes det således en af dansk antropologis pionerer at frembringe en videnskabeligt dokumenteret kropsliggørelse af det danske folk, der korresponderede med den nationale identitets idealer.

Søren Hansen, f. 1971. Cand. mag. i historie og kulturstudier ved Syddansk Universitet. Ansat som akademisk konsulent i Europublic. Har i specialet *"Naive amerikanere og vilde australiere. Om fremmedbilleder i den danske selvforståelse i det 20. århundrede"* undersøgt kroppens rolle i klassificeringen af det danske og fremmede folk. Endvidere har han tidligere skrevet artikler om fremmedhed og medborgerskab.

Spørgsmålet om dansk identitets ophav og udvikling har været genstand for omfattende historiske, sociologiske såvel som kulturanalytiske undersøgelser. Inden for forskningen er det udbredt at betragte den nationale identitetsdannelse i samspil med Danmarks politiske, økonomiske og territoriale udvikling fra slutningen af 1700-tallet og op gennem 1800-tallet. I den sammenhæng nævnes landbo- og skolereformer, statsbankerotten i 1813, borgerkrigen i 1848 og nederlaget i 1864 som nogle af de afgørende faktorer for den danske identitets sociale og bevidsthedsmæssig konstruktion. På den baggrund er der til den nationale identitetsdannelse ofte knyttet begreber som nederlagsfølelse efter 1864,

selvtilstrækkelighed og indadvendthed.¹ Som et generelt fænomen rummer nationalisme et tidsmæssigt bagudskudende aspekt, der skal sikre identiteten historisk legitimitet og autencitet.² For den danske identitets vedkommende blev det tilstræbt gennem de idealiserede forestillinger af bonden og bondesamfundet, som blev de centrale omdrejningspunkter for den nationale identitet og selvforståelse.

Den nationale identitetsdannelse var dog også mere end et bevidsthedsmæssigt og mentalt anliggende, idet kroppens beherskelse og parathed fra midten af 1800-tallet blev et nationalt anliggende og interesseområde. At være dansk blev nu også et spørgsmål om

Et bejligt Stærkrøbt.

Vittighedstegning fra *Ravnen* 1879. Han: Gott straffe mig Sahra, Du gaar jo den ut at spatsieren med et kors paa. Hun: Ja, for saa er der Ingen der kan se, at jeg er en Jødinde. Han: Sahra! Sahra! Saa burde Du doch lade Din næse blive hjemme.

den rette kropsbeherskelse,³ men som den ovenstående vittighedstegning fra *Ravnen* illustrerer, var dét alene ikke tilstrækkelig til at kunne blive identificeret som dansker. Eftersom jødindens næse til hver en tid ville afsløre hendes ikke-danske ophav, var en særlig kropsudformning altså nødvendig for at blive genkendt som dansker. At lave morsomheder over jødernes udseende har en historie bag sig, der rækker længere tilbage end 1879.⁴ Tanken om at identificere det fremmede ud fra kropslige karakteristika blev dog ikke mindre i løbet af 18- og 1900-tallet, ligesom den heller ikke lod sig begrænse til satiretegninger eller anden lægmandsholdning.

For Sveriges vedkommende har etnologerne Orvar Löfgren, Billy Ehn og Jonas Frykman vist, hvordan et særligt kropsideal er blevet benyttet til at fremhæve succesfulde sportsfolks svenske karakteristika og tilhørsforhold.⁵ Inspireret heraf vil jeg følgende undersøge kroppens rolle

i identificeringen af det nationale, ud fra nedslag i de første statsligt finansierede antropologiske undersøgelser i Danmark foretaget af Den antropologiske Komité (DAK) i begyndelsen af 1900-tallet.

Antropologien og det fremmede

Opfattelser af det fremmede udgør et centralt tema i antropologiens historie, men næsten ligeså centralt er de skiftende tiders konstruktioner af "os" og "de andre", som menneskeopfattelsen har været underlagt. Et væsentligt skifte, i retning af større uafhængighed fra kirken, kom med den moderne videnskabs fremmarch i løbet af 1800-tallet,⁶ hvor antropologien med de videnskabelige arbejdsmetoder fik oparbejdet en position som den sandhedsgivende videnskab om "os" og "de andre".⁷ Som moderne videnskab fremførte antropologien i tiden 1860-1960 et entydigt og stabilt samfunds- og menneskesyn, hvori der lå en altovervejende ensartet fremstilling af "os" og "de andre".⁸ Dermed også sagt, at periodens antropologiske arbejde giver et præcist billede af baggrunde og fremstillinger af distinktionen mellem dansk og fremmed.

Mens den moderne antropologis fremstilling af "os" og "de andre" har været altovervejende ensartet, er der flere synsvinkler på hvilke samfundsmæssige og politiske hensigter de antropologiske undersøgelser skal tillægges. Det overvejende indtryk er dog, at antropologien nok blev frigjort af kirkens verdensanskuelse, men kun for at blive optaget i nationalstatens tjeneste i en eller anden form. Ole Høiris har påpeget, at antropologien primært legitimerede en småborgerlig samfundsopfattelse, mens den i ringere grad understøttede den nationale dannelsesproces.⁹ Poul Duedahl har diskuteret, hvorvidt antropologien har stået for en videnskabelig racisme til legitimering af datidens

koloniale besiddelser,¹⁰ mens Lene Koch har påpeget antropologiens indflydelse på datidens social- og racehygiejnepolitik.¹¹

Forskningsmæssigt har det primære fokus således været rettet på antropologiens fremstilling af "de andre", og hvordan billedet af et "os" blev konstrueret gennem fremstillingerne af "de andre", som værende det "vi" ikke var - eksempelvis uciviliserede, ukontrollerede, dyriske, m.v.. Denne fokusering på negationen har til en vis grad overskygget, at afgrænsningen fra "de andre" må have forudsat en ide om, hvad der kendetegnede "os". Det må i den sammenhæng antages, at skulle fremstillingen af "de andre" leve op til såvel de videnskabelige som nationale idealer, gjaldt noget det tilsvarende for konstruktionen af et "os".

Inspireret af de ovennævnte svenske etnologer vil jeg følgende belyse, hvordan antropologien, indenfor rammerne af de nationale idealbilleder og videnskabelige parametre, søgte at definere dette "os" ved bestemme menneskers ophav og sociale tilhørsforhold ud fra deres kropslige udformning.

Den moderne antropologi – mellem nationale idealbilleder og videnskabelige parametre

Som følge af den moderne videnskabs udvikling kom det til en gennemgribende kortlægning og klassificering af naturen, herunder også den menneskelige ydre og indre natur. Den indre natur blev underkastet lægevidenskabens og bakteriologiens opmærksomhed, som gennem deres undersøgelser kunne frembringe stadig stigende dokumentation for den kropslige renheds positive indvirkning på reduktionen af smitsomme sygdomme. I takt med den øgede fokusering på kropslig og samfundsmæssig renhed, blev lys, luft og renlighed

nøgleordene i forbindelse med helbredelse endside overlevelse i det moderne samfund.¹²

Men også den ydre krop blev med den moderne videnskab genstand for stor opmærksomhed, idet den menneskelige kropsudformning indgik som en del af naturens klassificering. I 1855 opstillede franskmanden Arthur de Gobineau sine racekategorier for mennesket, som for alvor fik dynamik og anvendelighed med Charles Darwins beskrivelser af arternes oprindelse og udvikling, samt den naturlige udvælgelse.¹³ Med Darwin blev mennesket sat ind i en naturvidenskabelig udviklingshistorie, hvori kroppens udformning og beherskelse kunne påhæftes begreber som civilisation, normalitet, degeneration og bastardisering. I den positivistiske ånd, hvor alle fænomener lod sig forklare ud fra objektive målinger, afspejlede den menneskelige krop nu individets udviklingsniveau, ligesom kroppens udformning blev set som et vidnesbyrd om menneskers potentielt afvigende karakter. Ud fra denne tanke søgte eksempelvis Lombroso med undersøgelser af kriminelles hovedform at skabe en forbindelse mellem kropsudformning og kriminelle karaktertræk, ligesom også seksuelle afvigere blev forsøgt kropsligt identificeret.¹⁴

I dette videnskabelige felt, præget af positivismen, renlighedstanken og socialdarwinistisk evolutionsteori, tog antropologiens udvikling tre forskellige retninger. Den fysiske antropologi undersøgte på baggrund af diverse målinger mennesket som natur, socialantropologien fokuserede på forholdet mellem kultur og menneskets natur, mens kulturantropologien koncentrerede sig om organiseringen af forskellige samfund.¹⁵ I antropologernes fremstillinger af de fremmedes folkeslag lå der en gennemgående hierarkisk teori, hvori "vores" samfund blev anset som udvik-

lingens toppunkt, på hvilken baggrund andre samfund blev set som et billede af "vores" samfunds evolutionære proces og fortidige udformning. Hvad enten det var på baggrund af kropslige opmålinger eller begreberne udvikling, civilisation og kultur som videnskabelige retningslinjer, var det primære formål at få fremstillet "de andre" som mindre udviklet end "os".¹⁶

Sammenholdes den moderne videnskabs rationalitet, målbarhed, evolutions- og overlevelsestanke med den nationale identitets nederlagsfølelse, indadvendte og bagudskuende karakter, ligger modsætningerne ligefor. Således var den nationale identitets idealiserede billeder af bonden og bondesamfundet da heller ikke umiddelbar overensstemmende med de videnskabelige idealer.

Den antropologiske Komité

Fra 1840'erne var der på privat initiativ og for private midler blevet foretaget antropologiske undersøgelser i Danmark, men først i 1904 bidrog staten med finansiel støtte til den danske antropologi med oprettelsen af Den antropologiske Komité. Bestående af tidens førende videnskabsmænd var DAK fra begyndelsen en eksklusiv komité, der løbende indbød udvalgte forskere til at deltage i komitéens arbejde.¹⁷ Som sådan fungerede komitéen frem til 1938, hvor den blev institutionaliseret med oprettelsen af instituttet for arvebiologi og eugenik på Københavns Universitet.¹⁸

Komitéens undersøgelse blev publiceret i artikelform i "Meddelelser om Danmarks Antropologi bd. 1-3". Af forordet til undersøgelseerne, forfattet i 1911, blev komitéens formål defineret som; "...at tilvejebringe hidtil savnede Kendskab til vort Folks Legemsbygning og øvrige fysiske Forhold ved Masseundersøgelse".¹⁹

Hermed var undersøgelsernes fokus rettet mod den danske befolknings højde, hovedform, hår- og øjenfarve, men samtidig påpegede komitéen, at der var tale om mere end en raceundersøgelse, eftersom også de sociale vilkårs indflydelse på befolkningens legemsbygning ville blive undersøgt.

Kendskabet til "vort Folks Legemsbygning" skulle ikke erhverves hvor som helst i landet, idet komitéens medarbejdere skulle: "*berejse saadanne Egne af Landet, hvor det kunne antages, at Befolkningen endnu var forholdsvis lidt berørt af den i den sidste Menneskealder foregaaende livligere Omflytning*".²⁰ Sådanne egne var for eksempel Øland og Gjøøl sogne i Vendsyssel, Skals og Laastrup sogne mellem Nibe og Viborg, Skamby sogn på Nordfyn, Anholt samt Aadum og Stauning sogne i Vestjylland. Alle afsides landområder, hvor det kunne forventes, at den moderne samfundsudvikling endnu ikke havde sat sit præg på befolkningen. Landet blev med andre ord betragtet som ophavsstedet for "vort Folk" eller den danske urbefolkning om man vil.

Hvilke forventninger man på den baggrund havde til landbefolkningens kropsudformning fremgår af Hans Peter Steensbys artikel "Foreløbige betragtninger over Danmarks raceantropologi". H. P. Steensby (1875-1920) var fra 1911 professor i geografi og en af pionererne indenfor den danske antropologi, hvor hans primære forskningsområde var de eskimoiske folk. Selvom han ikke var et fast medlem af DAK, var han en betydelig person i den danske antropologi og var eksempelvis en væsentlig inspirationskilde for Kaj Birket-Smith (1893-1977), der i en lang årække stod som indbegrebet af den danske antropologi.²¹ I nævnte artikel gav Steensby, på baggrund af undersøgelser af befolkningen i Skamby, Stavning

H. P. Steensby, ophavsmand til Anholtformen og en af dansk antropologis pionerer. I sin søgen efter den danske urtype kæmpede han en hård kamp for at skabe overensstemmelse mellem sin teori og empiri. Samtidig advarede han mod at bedrive "Nationalantropologi". Foto: Ole Høiris, 1986, s. 84.

og Aadum sogn, samt på Anholt, sin videnskabelige vurdering på den danske races udvikling.

Kroppen og landbosamfundet

I artiklen indledte Steensby med at fastslå, at alle racer på et eller andet tidspunkt var blevet blandet med andre, bastardiseret, og det var derfor umuligt at tale om rene racer. Det forhindrede ham dog ikke i at definere en race som en organisk helhed, hvor egenskaber

nedarves fra generation til generation. Gennem denne overførsel af egenskaber fremkom en helhedstype, som kunne kaldes en race. Til at fastslå hvorvidt en helhedstype var en race, anså han kraniologien, altså sammenligninger mellem målinger af samtidige menneskers kranier og målinger på skeletfund, som en vigtig videnskabelig metode.²² I forbindelse med at påvise eksistensen af en race påpegede han dog faren ved at drage for mange og forhastede konklusioner ud fra iagttagelser af enkelte karaktertræk. Med eksempler fra forskellige teorier om racebestemmelse baseret på kraniologiske målinger, viste han, hvordan resultater kunne fejlfortolkes, hvis ikke der blev taget højde for, at helhedstyperne havde gennemgået en bastardisering. Ingen race var jo som nævnt rene helhedstyper - og så alligevel; for som han skrev:

*"... er der en Egn, hvor en enkelt Racetype paa Grund af Egnens afsides Beliggenhed eller af andre Aarsager har spillet en fremherskende numerisk Rolle i Blandingen, har man Lov at vente, at denne Type endnu ret tydeligt kan spores i den paagældende Egn.[...] ogsaa indenfor vort i geografisk Henseende saa stærkt splittede Fædrelands Omraade."*²³

Med stedet og betydningen af dets geografiske placering som indfaldsvinkel kom Steensby ind på den danske race. Til trods for der ikke kunne tales om rene racer, anså han den danske race som så ren en race kunne blive, og mente endvidere, at hans samtids danskere var i direkte afstamning fra befolkningen i jernalderen. Steensbys argument herfor var, at Danmarks nordlige placering havde forhindret udefrakommende racetilførsel siden stenalderen, hvilket danske kranier afspejlede i form af en vis ensartethed. Endvidere mente han, at ensartetheden blev understøt-

tet af den etnografiske kulturform, hvor danskerne altid havde tilhørt de højere agerbrugergrupper.

På den baggrund fandt Steensby det muligt at identificere den autentiske danske race i bondesamfundet. Til identificeringen tog han udgangspunkt i den amerikanske antropolog William Z. Riepley, der, på grundlag af en række idealbilleder over Europas forskellige mennesketyper, havde opstillet en skematisk oversigt over de europæiske racer. I fuld tiltro til skemaets gyldighed og anvendelighed var Steensbys tese, at urtypen skulle findes blandt befolkningen i de forholdsvist uberørte egne af Danmark, samt at urtypen ville matche Riepleys beskrivelse af den nordiske race. Denne racetype var kendetegnet ved et langt hoved og ansigt, meget lyst hår, blå øjne, høj legemsbygning samt en smal og til tider krum næse.²⁴

Med det udgangspunkt foretog Steensby undersøgelser af befolkningen i Skamby sogn på Nordfyn. "*Men hvor skuffet og forbavset blev jeg ikke, da jeg blandt de 500 Fynboer i Skamby Sogn, [...] fandt helt andre forhold*",²⁵ skrev Steensby, da hans målingsresultater ikke umiddelbart kunne indplaceres i Riepleys skema. I et forsøg på at benytte Riepleys skema, lavede Steensby derfor sin egen opdeling af sognets befolkning i kategorierne rigsfødte, sognefødte og provinsfødte. De rigsfødte bestod af embedsmænd, læger og dyrlæger, dvs. det øvre borgerskab, som ifølge Steensby, i kraft af deres akademiske uddannelse kunne bosætte sig hvor som helst i landet, uden nogen negative konsekvenser for lokalsamfundet. I Skamby sogn var denne gruppe dog så lille, at han ikke mente den udgjorde nogen enhed i retning af præg eller oprindelse. De sognefødte tilhørte bondeslægten og dermed repræsentanter for den oprindelige kulturform - agerbruget. Det var i denne

gruppe Steensby forventede at finde repræsentanter, der svarede til Riepleys nordisk urtype. De provinsfødte bestod af tilflyttere, håndværkere, handlende og andre som ikke havde længerevarende tilknytning til egnen. I denne gruppe fandt Steensby flere mørkøjede individer end hos de sognefødte, ligesom han her fandt "*... Racepsykologiske Momenter i de mørke Elementers større Bevægelighed, Livlighed og hurtighed til at øjne og gribe Chancen for en Eksistens*".²⁶

Selv med denne inddeling lykkedes det ikke Steensby at overbevise sig selv om gyldigheden af Riepleys skema, hvorfor han i første omgang erklærede skemaet for ubrugeligt. Det var dog ikke ensbetydende med, at forventningerne til bondebefolkningens kropsudformning kom til fornyet overvejelse. Ligeledes var det stadig de omvandrende provinsfødte, der ernærede sig gennem forskellige erhverv, der blev fremstillet som en slags parasitter, der hæmmede den oprindelige sognefødte befolknings renhed og udvikling. Dette synspunkt understregede Steensby yderligere i refleksionerne over de gjorte iagttagelser, idet han overvejede om befolkningen i Skamby sogn var et eksempel på en formørkning af nationen, som svenske og norske antropologer mente at havde påvist blandt deres befolkning. Inddelingen mellem sogne- og provinsfødte vidner således om erhvervet som omdrejningspunkt for Steensbys sociale hierarkisering - og dette forhold blev der ikke ændret ved.

Anholtformen

De overraskende resultater fra Skamby fik Steensby til at nære "*...Tvivl om Muligheden for at finde gode biologiske Typer i vort Folk*".²⁷ Midt i al hans fortvivlelse blev han opfordret til at søge efter

Et eksempel på Anholtformen, kropsliggørelsen af den danske urbefolkning, som med tiden ville udvikle den nordiske types karakteristiske lyse kendetegn. Foto fra Tage Kemp: Antropologiske og arvehygiejniske Forhold. Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1, 1941, s. 117.

den oprindelige danske race andetsteds – på øen Anholt. Øen forekom ham interessant af to grunde. Dels var beboerne på Anholt primært landbrugere og jordbesiddere, hvorimod befolkningen på andre småøer, som for eksempel Læsø og Fanø, hovedsageligt var beskæftigede i søfarten. Dels var øen Danmarks mest isolerede egn gennem tiderne, og derfor skulle *“dens Befolkning opfattes som saa ublandet, som man nu kan vente at træffe det i Skandinavien”*.²⁸ Steensbys tro på og forventninger til bondebefolkningen som repræsentant for urtypen var forblevet intakt.

På øen målte Steensby 75 indfødte, der alle kunne fortælle deres familiehistorie tilbage til deres fjerde slægtled. Herudaf fremgik det, at mindre end et halvt dusin fremmede var indgiftet i øens befolkning. Der var altså tale om et meget ringe omfang af udefrakommen-

de blodblanding, hvilket Steensby også mente at kunne aflæse i sine målinger. Ganske vist var der blandt de indfødte anholtere nok tale om sammensatte raceelementer, men samtidig var der så mange legemlige og i særdeleshed kraniologiske fællestræk; *“... af en Art, som man efter den gængse opfattelse ikke skulde vente at træffe, og af en Finhed og harmonisk Ensartethed, der kunne synes at tyde paa, at man ikke stod langt fra en Biologisk Urtype”*.²⁹

Denne urtype, som han nærliggende kaldte Anholtformen, mente han, afspejlede en rest af Danmarks urbefolkning. Af oprindelse havde urtypen haft mørkere hår, øjne og hud, men han mente at kunne påvise, at Anholts urbefolkning gennemgik en gradvis afmørkning for til sidst ville ende i en formtype svarende til Riepleys beskrivelse af den nordiske race. De positive resultater vækkede Steensbys erindringer fra en botanisk ekskursion til Vestjylland, hvor han på en afsides hede mindedes at have set typer, der mindede om anholterne. Ligeledes fra en rejse i Vestjylland kunne DAKs formand Søren Hansen berette om lignende typer på Ølgodeggen, og Steensby anså det derfor for sandsynligt, at Anholtformen og afmørkningsprocessen kunne forefindes andre steder i landet.

Med disse iagttagelser og erindringer i bagagen drog Steensby i sommeren 1906 til Aadum og Stavning sogn i Ringkøbing amt. Uheldigvis kom han midt i høsttiden, hvor størstedelen af sognets beboere var i marken og han kunne derfor ikke foretage de nødvendige målinger. I mangel af målinger støttede han sig til udsagn fra sognepræsten i Stavning sogn. Præsten kunne fortælle, at der tidligere havde været en markant forskel på befolkningen i øst- og vestsognet, idet befolkningen i østsognet havde været af en noget lysere og mere uensartet karakter, mens de i vestsognet havde

21/7 1921

UNG KVINDE FRA LYØ BY

Achton Friis interesserede sig under sine rejser på de danske øer bl.a. også for øboerne fysiske karakteristika. Om sit besøg på Lyø i 1921 skrev han: »Næsten alle de unge piger, vi møder på øen er ens af type, meget høje og slanke og som regel lyse. Deres gang er let og spændstig, deres væsen ejendommelig blidt, og de er lette til smil.« Tegning af Achton Friis, efter De danskes Øer, bd. I.

været af en højere, kraftigere, mørkere og mere ensartet karakter. Steensby kunne ud fra sine målinger af 50 voksne i Stavning sogn, dog ikke påvise nogen forskel mellem befolkningen i øst- og vestsognet. Omvendt ville han heller ikke afvise, at vestsognet, som det mest afsondrede af de to områder, måske 50 år tidligere havde gennemgået samme gradvise afmørkning som han mente foregik på Anholt.

På grundlag af undersøgelserne fra Anholt og Vestjylland mente Steensby, at der også i Vestjylland var dele af befolkningen som kunne indplaceres under kategorien Anholtformen. Selvom hans undersøgelser af befolkningen i Aadum sogn havde vist en noget lysere befolkningsgruppe, kunne den stadig sammenlignes med befolkningen på Anholt. Mellem de to steders befolkning var der nemlig en række anatomiske sammenfald, som, ifølge Steensby, karakteriserede den biologiske urtypes mest udprægede træk i legemsbygningen. De karakteristiske træk var blandt andet en høj, slank og rank vækst. En pande, der gik jævnt over issen. Indtrykt næse-rod og lang, smal og krum næse med noget hængende tip. Kindbenene var ikke specielt brede, men trådte kraftigt frem i forhold til underkæben. I profil dannede ansigtslinjen en udadgående bue, han betegnede som temmelig langagtig. Ligeledes trådte hjerne-kassens cirkulære afgrænsning tydeligt frem i såvel profilen som set bagfra.

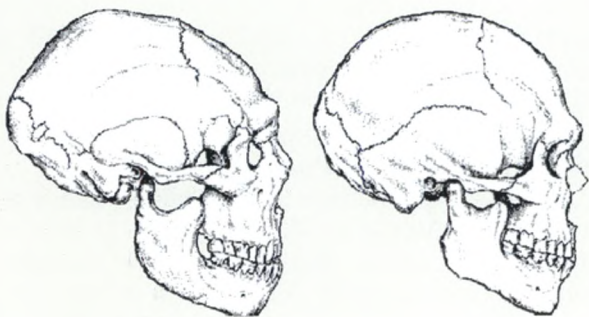
I denne beskrivelse af urtypen så Steensby altså bort fra de divergerende øjen- og hårfarvekombinationer for i stedet at give et billede af, hvordan urtypen kunne kendes på de anatomiske karakterer. Mennesker, der afveg fra denne kropsbeskrivelse, måtte derfor enten være et blandingsprodukt mellem forskellige typer eller af ikke-dansk oprindelse. Trods uklarheder omkring

blandingsspørgsmålet såvel som mangfoldighederne blandt de sognefødte og anholterne, konkluderede han, at der her fremstod en "*Konformitet, der neppe kan forklares på anden måde end ved, at en biologisk Type foreligger*".³⁰

Det interessante ved undersøgelserne fra Anholt og Vestjylland er, at Steensby, uagtet resultaterne fra Skamby, identificerede Anholtformen som den "biologiske urtype" samt dens tilknytning til bonden og bondesamfundet. Ved at se bort fra Skamby-resultaterne fik han med Anholtformen på videnskabelig vis fremstillet en mennesketype, der håndgribelig- og kropsliggjorde den nationale identitets forestillinger om bondesamfundet. At urtypen så var lidt mørkere end forventet spillede tilsyneladende kun en mindre rolle, da evolutionen ville føre urtypen mod det lyse. I den sammenhæng fandt Steensby en forbindelse mellem et steds geografiske placering og urtypens renhed og udviklingsmuligheder. Denne forbindelse resulterede i et interessant modsætningsforhold mellem land og by, som sammen med forholdet mellem krop og sted, kom til udtryk i hans betragtninger over urtypens ophav.

Cro magnon-typer og neandertaler

På baggrund af undersøgelserne fra Anholt førte Steensby anholtformen og andre samtidige mennesketyper tilbage til de første mennesketyper som neandertalerne og Cro magnon. Det var i disse typer, han mente, kimen lå til undersøgelsernes divergerende resultater. Ifølge Steensby var der to forskellige Cro magnon-typer, den sydvesteuropæiske, som var kendetegnet ved mørkt hår og mørke øjne, samt den nordeuropæiske, som på uforklarlig vis var lysere. Han erkendte typernes tilstedeværelse i Danmark, men

Kraniologien var et vigtigt redskab til bestemmelse af urtypen, og om urdanskere havde været en Cro magnon eller neandertaler var ikke ligegyldigt. Neandertaleren havde levet under svære betingelser, hvilket ifølge Steensby spillede en væsentlig rolle for urtypens udviklingsevner såvel som dens fysiske og psykiske kapacitet. Til venstre neandertaler, til højre cro magnon. Illustration: http://www.lemanlake.com/french/sciences_neanderthal.htm

selvom den lyse udgave var den mest forekommende, mente han ikke, de kunne forbindes til den oprindelige danske urtype. Cro magnon-typernes udanske væsen fandtes især i, hvad han kaldte, de meget mørke Cro magnon-individer, hvis eksistens han mente, begrænsede sig til København og byerne. Disse mørke elementer var ikke en naturlig forekommende del af det danske folk, hvorfor de ikke måtte forveksles med den oprindelige danske urbefolkning, som var i en afmørkningsproces.³¹

Således adskilte Anholtformen sig også fra Cro magnon-typerne. Efter Steensbys opfattelse udgik Anholtformen fra neandertalerne, der var en ældre mennesketype end Cro magnon. I den sammenhæng kom Steensby ikke ind på neandertalerens fysiske kendetegn, men koblede blot neandertalerens udviklingshistorie til anholtformen. Til gengæld var han klar over, at neandertalerbetegnelsen var forbundet med negative associationer, hvorfor han fremhævede neandertalerens positive egenskaber. Ifølge Steensby havde neandertaleren ikke været halvt dyr, men et menneske; ligesom han heller ikke fandt noget der talte imod neandertalerens og deres efterkommeres naturlige arveanlæg og intelligens. Tværtimod havde neandertalerne gennem generationer kæmpet og overlevet et barskt

klima og ugunstige naturforhold, hvilket for Steensby vidnede om en mennesketype, som havde været i besiddelse af en "vis legemlig kraft, viljestyrke og en karakters alvorfuldhed".³² På den baggrund var Steensbys racepsykologiske konklusioner, at den oprindelige danske urtype var neandertaloid, der som race var i besiddelse af selvbeherskelse og herskeranlæg, samt den smukkeste og åndeligt bedst udstyrede mennesketype i Europa.

Urtypens udviklings- og overlevelsessevne var uomtvistelig, men faren for bastardisering og formørkning af disse evner lå og lurede. På grund af Danmarks nordlige beliggenhed var det kun i byerne, at de omvandrende Cro magnon-typer havde formået at sprede sig og bastardisere neandertalerens efterkommere. Dette var endnu ikke så udbredt på de afsides landområder, og således fik Steensby fremhævet landbefolkningen som det reneste og næsten ubastardiserede folk, der, hvis det fik lov til at passe sig selv, ville gennemgå en gradvis afmørkning for til sidst at fremstå som de fuldendte lyse nordboer. Dermed fik han understreget forestillingen om landbefolkningen som det oprindelige og autentiske danske folk, samt afgrænsning og afsondrethed som forudsætningerne for urtypens forsatte afmørkningsproces.

Stedet, erhvervet og kroppen

Den danske urtype skulle findes blandt bønderne på landet, og herved udgjorde erhverv såvel som sted de afgørende faktorer i Steensbys identificering af urtypens kropslige udformning og åndelige egenskaber. At Steensbys forestillinger om forholdet mellem befolkning i land og by ikke var enestående, ses i komitéformand Søren Hansens senere undersøgelser og sammenligninger af højde, øjen- og hårfarve mellem børnene på landet og i byen. I undersøgelserne fandt Søren Hansen en sammenhæng mellem øjen- og hårfarve og legemshøjden, der viste, at mørke individer oftest var lavere end lyse individer. Mod hans forventninger viste resultater imidlertid, at børnene i byerne gennemgående var højere og lysere end på landet. Dette uventede resultat forklarede han med, at industrialisering af landbruget havde overflødiggjort de store og stærke typer, som derfor var tvunget til at søge arbejde i byen.³³ Hermed blev det teknologien og den moderne samfundsudvikling, som havde presset bonden fra landet, hvor han hørte hjemme, og ind til byen.

Denne land-by modsætning rummer en parallel til center-periferi-tanken, som blev benyttet i undersøgelser af ikke-europæiske folk, blot med den detalje, at indholdet synes byttet om. I studier af ikke-europæiske folk var graden af et folks primitivitet proportionalt med deres afstand fra det industrielt udviklede center – det vil sige det nordvestlige Europa.³⁴ Omvendt forholdt det sig imidlertid med det danske samfunds land-by forhold, hvor stedets afsondretthed fra det moderne samfund blev set som et væsentligt grundlag for urtypens afmørkning. Uantastet af iagttagelserne i Skamby sogn, gjorde Steensby de mørke elementer til et særligt by-fænomen, hvorved byen blev arnested for det frem-

mede, farlige, beskidte, degeneration og formørkelse. Helt i overensstemmelse med de nationale idealbilleder blev bonden og bondesamfundet derimod forbundet med det oprindelige, evolutionsdygtige, lyse, rene og sikre holdepunkt.

Endvidere var det, i såvel Steensbys som S. Hansens refleksioner, urbaniseringen og mekaniseringen af landbruget som forårsagede urtypens afvandring fra landet med formørkning og degeneration af laddistrikterne til følge. Det er i den sammenhæng bemærkelsesværdigt, at urtypens ellers så ypperlige udviklingsevner blev set truet af den moderne samfundsudviklings påvirkning af landbosamfundet. På den måde blev der sat årsagsforbindelse mellem den moderne samfundsudvikling og bondesamfundet og urtypens forfald. Som en negation af samtidens samfund har forfaldstanken været et gennemgående træk i antropologien og generelt har tanken taget udgangspunkt i en negativ og en positiv forestilling om forfaldets årsag. I den negative forestilling skyldes forfaldet en mangelsituation, der vækker de rå instinkter i mennesket og hvoraf forandringer følger. I den positive variant ses forfaldet i forhold til en forestilling om det fortidige samfund som værende det paradisiske og harmoniske samfund, hvori enhver ændring vil være et skridt mod forfaldet.³⁵

Således betragtede Steensby og S. Hansen det urtypiske bondesamfunds forfald ud fra den paradisiske forestilling, hvor det var fremskridtet, i form af landbrugets mekanisering, der forårsagede landbosamfundets forfald fra den paradisiske tilstand. Derfor var devisen, at jo mere afsondret og jomfrueligt stedet var, jo tættere var urtypen den paradisiske tilstand og renhed. Samtidig ses konturerne af den negative variant af forfaldet i Steensbys opfattelse af byen. Byen tiltrak de provinsfødte, som

omvandrede på grund af en mangelsituation, hvilket igen forklarede deres skærpede evner for at gribe chancen for eksistens.

Set i det lys er der en bemærkelsesværdig sammenhæng mellem den nationale identitets idealbilleder og Steensbys forventninger til landbosamfundet og dets beboers kropsudformning. Imidlertid var den ringe sammenhæng mellem de nationale idealbilleder og hans videnskabelige målinger et væsentligt problem for Steensby. Det fremgår af den ihærdighed og behændighed, hvorved målingerne af bondebefolkningen blev søgt indpasset til at matche Riepleys fremstilling af den nordiske type. Ihærdigheden efter at skabe overensstemmelse mellem de videnskabelige baserede målinger og de nationale idealbilleder er for stor til, at det kan afskrives som en tilfældighed. Især er det værd at hæfte sig ved, hvordan Steensby trodsede modstridende resultater i bestræbelserne på at få fremstillet en symbiose mellem urtypens kropslige ensartethed, erhvervet og den stedlige afsondrethed. Med denne symbiose blev den geografiske afsondring sammen med erhvervet garant for urtypens autenticitet, dens kropslige renhed, homogenitet samt overlevelsesevne og udviklingsevne. På den måde formåede Steensby at få konkretiseret de nationale idealbilleder og få dem forenelige med de videnskabelige målinger.

Ligesom de svenske etnologer har kunnet påvise tilstedeværelsen af ideen om en svensk idealkrop, viser Steensby og S. Hansens artikler, hvordan en tilsvarende dansk idealkrop blev søgt identificeret og udformet indenfor den danske antropologi. Kroppen blev så at sige referent til stedligt ophav og identitetsmæssigt tilhørsforhold, og med antropologiens mellemkomst blev pointen i den indledende vittighedstegning såle-

des konsolideret som en videnskabelig dokumenteret sandhed. Fremmedheden sad på kroppen – det var ikke kun en vittighed, det var også en videnskabelig kendsgerning.

Noter

1. Jvf. Ole Feldbæk: Dansk Identitetshistorie, 1, 1990. Søren Mørch: Den sidste Danmarks-historie, 1996. Uffe Østergaard: Europas ansigter. Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden, 1992. Claus Bjørn: Dengang Danmark blev moderne – eller historien om den virkelige danske utopi, 1998.
2. Jf. Michael Pickering: Stereotyping – The Politics of Representation, Palgrave, 2001, s. 101-106.
3. Jf. Ove Korsgaard: Kampen om kroppen, 3.udg. 1997. Niels Kayser Nielsen: Krop og oplysning, 1993.
4. Jf. Harald Jørgensen (red.): Indenfor murerne. Jødisk liv i Danmark 1648-1848, 1984.
5. Billy Ehn, Orvar Löfgren & Jonas Frykman: Försvenskning av Sverige: Det nationellas förvandlingar, Natur och kultur, 1993.
6. Jf. Ole Høiris: Forfald og fremskridt. Analytiske hovedfigurer i den antropologiske erkendelseshistorie, 2002.
7. Jf. Michael Harbsmeier: Det man siger er man selv...: Kannibaler som eksempel: I: K.K. Kristiansen & J. R. Rasmussen (red.): Fjendebilleder og fremmedhad, 1988, s. 13-26. Hanne Veber: At se den anden – fra etnohistorie til antropologikritik. I: Den jyske historiker 66, 1994, s. 79-89.
8. Ole Høiris: Antropologien i Danmark. Museal etnografi og etnologi 1860-1960, 1986, s. 14.
9. Sst., s. 272-274.
10. Poul Duedahl: Dansk raceantropologi i Grønland, Historisk Tidsskrift, 103, hæfte 2, 2003, 335-358.
11. Lene Koch: Racehygiejne i Danmark 1920-56, 1996.
12. Jf. Lars-Henrik Schmidt & Jens Erik Christensen: Lys, luft og renlighed, 1986, s. 69-92.
13. Jf. Morten Thing: Negre og jøder – før og efter Auschwitz. I: Social Kritik 55, 1998, s. 54-62.
14. Jf. Karin Lützen & Bente Rosenbæk: Det europæiske hus – Den moderne tid, 1991 s. 11-75.

15. Jf. Duedahl, s. 337.
16. Jf. Høiris, 1986, s. 279.
17. Jf. Poul Duedahl: Raceantropologien i Danmark 1837-194. En undersøgelse af om dansk antropologisk forskning har legitimeret racediskrimination, 2001, s. 68-87.
18. Jf. Koch, s. 134.
19. Jf. H. Laub, Harald Westergaard & Søren Hansen: Forord, Meddelelser om Danmarks Antropologi, 1, 1907-1911.
20. Jf. H. Laub, Harald Westergaard & Søren Hansen: Indledende Bemærkninger, Meddelelser om Danmarks Antropologi, 1, 1907-1911, s. 5-6.
21. Jf. Høiris, 1986, s. 83-87.
22. Hans Peter Steensby: Foreløbige Betragtninger over Danmarks Raceantropologi, Meddelelser om Danmarks Antropologi, 1, 1907-1911, s. 88.
23. Sst., s. 94.
24. Sst., s. 119.
25. Sst., s. 121.
26. Sst., s. 123.
27. Sst., s. 125.
28. Sst., s. 125.
29. Sst., s. 127.
30. Sst., s. 133.
31. Sst., s. 132.
32. Sst., s. 146.
33. Søren Hansen: Haarets og Øjnenes Farve hos Danmarks bybefolkning, Meddelelser om Danmarks Antropologi, 2, 1920-1928, s. 380-383.
34. Jf. Høiris, 1986, s. 274-280.
35. Jf. Høiris, 2002.